

אגדת ההימס

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד, סביב הדף היומי >> יד-כא שבט >> גיטין מב-מח

תרגום חופשי וביאור

ריש לקיש מכר את עצמו ללודיים (גלדיאטורים). לקח עמו שק קשור ובו כדור עופרת. אמר: ידוע שביומם האחרון של האדם (לפני הריגתו בידי אותם אנשים) הם עושים כל מה שהוא מבקש, כדי שבזה תימחל שפיכת דמו. ואכן, ביום האחרון אמרו לו: מה רצונך? אמר להם: אני רוצה לקשור אתכם, להושיב אתכם ולתת לכל אחד מכם מכה וחצי. קשר והושיב כל אחד מהם, וכל מי שנתן לו מכה – הוציא את נשמתו. במותו של כל אחד, היה נראה פיו כאילו הוא מחייך. אמר לו ריש לקיש: אתה צוחק עליי? עדיין נשארה לך חצי מכה לקבל! הרג את כולם, יצא וחזר למקומו.

היה יושב ומוציא את כספו על אכילה ושתייה. שאלה אותו בתו: אינך רוצה לשמור לעצמך כסף לפחות למצעים לשכב עליהם? השיב לה: בתי, הכרס שלי היא הכר שלי.

כשעמד למות, השאיר אחריו מרכושו קב של כרכום. אמר על עצמו את הפסוק: "ועזבו לאחרים חילם" (כלומר, הוא לא זכה לנצל את כל ממונו ואחרים ייהנו ממנו).

שאלות, כיוונים ונקודות למחשבה

האם ריש לקיש צדק כשמכר את עצמו ללודיים? האם צדק כשהוציא את כספו על מאכלים? או שאמירתו בסוף הסיפור מבטאת חרטה על דרכו הקודמת?

להוציא את הכסף על תועלת בטווח הקרוב או לחסוך? ואולי שניהם מיותרים, אם ממילא אנשים רבים אינם מספיקים ליהנות מכספם בחייהם?

מה משמעות הסיפור?

אגדה אחת בשבוע: גיטין מז א

ריש לקיש זבין נפשיה ללודאי. שקל בהדיה חייתא וגלגלתא, אמר: גמירי דיומא בתרא כל דבעי מינייהו עבדי ליה, כי היכי דליחול אדמיה. יומא בתרא אמרו ליה: מאי ניחא לך? אמר להו: בעינא אקמטינכו ואותבינכו, וכל חד מינייכו אמחי' חייתא ופלגא. קמטינהו ואותבינהו כל חד מינייהו. כד מחייה חד חייתא נפק נשמתיה; חרקיניה לשיניה. אמר ליה: אחוכי קא מחייכת בי? אכתי פש לך גבי פלגא דחייתא! קטלינהו כולהו, נפק ואתא.

יתיב קאכיל ושתי.

אמרה ליה ברתייה: לא בעית מידי למזגא עליה?

אמר לה: בתי, כריסי כרי.

כי נח נפשיה שבק קבא דמוריקא.

קרא אנפשיה (תהילים מטיא): ועזבו לאחרים חילם.

אגדה היום

גיליון 14

גיטין מב-מח

כוחו של הגוף: ממשועבד לגואל, מגואל לחדל השואה בסושיה

בתור אגדה עממית, זה סיפור לא רע. אדם מוכר את עצמו לחבורת גלדיאטורים, הם חושבים שיהרגו אותו, אך הוא מנצל את מוחו ובעיקר את כוחו כדי להרוג אותם. אבל אם יש משמעות עמוקה לסיפור, לכאורה קשה יהיה למצוא אותה. למה שאדם ימכור את עצמו לאוכלי אדם? ומה לומדים על דמותו של ריש לקיש חוץ מיכולותיו בתור בריון? ננסה להבין את האגדה בעזרת שתי פעולות שהעיקרון שלהן אחד: הרחבת המבט להקשר של האגדה בתלמוד, והרחבת המבט להקשר של הפסוק בתהלים.

האגדה מובאת אגב משנה העוסקת באדם שמוכר את עצמו לגויים. זו תוצאה עגומה של מצוקה כלכלית, אנשים שוויתרו על כל עתידם כדי להשיג אוכל לטווח הקרוב. לפני האגדה מובא מקרה של אדם שמכר את עצמו לגלדיאטורים והתחרט, אך לא היה אפשר לפדות אותו. הפסוק לקוח ממזמור מט בתהלים, שעוסק בגלגל החיים וגורלו האכזר של האדם. אָטָה לְמַשֵּׁל אֶזְנֵי אֶפְתָּח בְּכַנּוּר חִדְתִּי: לְמָה אֵירָא בִימֵי עוֹן עֲקָבֵי יְסוּבֵנִי: הַבְּטָחִים עַל חֵילִם וְכָרַב עֲשָׂרָם יִתְהַלְלוּ... כִּי יֵרָאָה חֲכָמִים יְמוּתוֹ יַחַד כְּסִיל וְבָעֵר יֵאָבְדוּ וְעֲזָבוּ לְאַחֲרֵים חֵילִם... אַךְ אֱלֹהִים יִפְדֶּה נַפְשִׁי מִיַּד שָׂאוּל כִּי יִקְחֵנִי סֵלָה... כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ... המזמור מצד אחד יהודי-אמוני ("א-להים יפדה נפשי") ומצד שני אוניברסלי, מדבר על הגורל המשותף לכל בני האדם. הפתיחה שלו מודיעה כי זהו שיר הגות, ועל כן הוא כתוב כ"משל" ו"חידה". אגדה שהשורה התחתונה שלה לקוחה ממזמור כזה, אמורה להתקשר למסר של המוות שפוקד כל אדם באשר הוא, ולא נופתע אם היא תנוסח גם היא כמשל, כסיפור עממי.

ראינו שלמעשה לפנינו שני סיפורים. לשניהם מרכיב משותף בולט, וזהו הסיום שלהם – בשניהם מישוהו מת בסוף. כל אחד מהלודים מת – ומחייך; ריש לקיש עומד למות – ונאנח. למעשה, בשני הסיפורים המוות נמצא ברקע לכל אורך הדרך: ריש לקיש מתכנן מראש את היום שבו יגיע זמנו למות, אז יבצע את תכניתו; בהמשך הוא מתעלם מאחרית ימיו ומוציא את כל כספו על אכילה ושתייה בהווה, עד שנפטר לפני שהספיק ליהנות מכל מה שיש לו.

כמו במזמור התהלים, ההווה והעתיד, הטווח הקרוב והרחוק, החיים והמוות, עומדים זה מול זה. והיכן ממוקם ריש לקיש? נראה שבסיפור הראשון יש לו תכניות לעתיד, ואילו בסיפור השני הוא חי את העכשיו. למעשה כבר בסיפור הראשון יש ניגוד, כי ריש לקיש החושב קדימה מוכר את עצמו, וכבר אמרנו שהשתעבדות לגויים הייתה מפלט של אנשים שלא הייתה להם דרך להחיות את נפשם מהיום למחר. אז על מה מביט ריש לקיש, על היממה הקרובה או על יומו האחרון? נראה שריש לקיש מציב אלטרנטיבה מורכבת למוכרים את עצמם לגויים. אמת, אלה ששיעבדו את עצמם חשבו על ההווה, וחלקם הצטערו לאחר מכן כשגילו לאיזה גיהנום נקלעו. אבל ריש לקיש מוכר את עצמו מתוך ידיעה איך ישחרר את עצמו. תכניתו מבוססת על העובדה שבאמת אין הוא מוכר את עצמו – על גופו רק הוא אדון. ידיו ברשותו והוא יכול להשתמש בהן כדי להכות את מי שירצה. ריש לקיש נראה כחושב על הטווח הקרוב, אבל כיוון שהוא יכול לסמוך על הגוף שלו, עתידו מובטח לו. ריש לקיש ממשיך באותו קו גם בחלק השני: אכילתו נראית כנהנתנות ושקיעה בהווה, אך הוא טוען כי הכרס שלו משמשת אותו. כפי שכבר הוכיח, הנכס הגדול של האדם בכלל וריש לקיש בפרט הוא גופו. אם הוא מזין את גופו בהווה, יש לו עתיד. זו גישה מופלאה, אך לא שלמה. היא מחזיקה מעמד לאורך כל חייו של ריש לקיש, עד לשלב שבו גופו מאכזב אותו – יום המיתה. בסופו של דבר גם ריש לקיש מודה שהוא לא יממש את כל מה שהוא מסוגל, וישאיר את רכושו לאחרים עם פטירתו.

שלוש מדרגות ביחס בין ההווה לעתיד. יש מי שראייתו צרה עד כדי שעבוד עצמו לגויים ואף לפושעים מסוכנים; יש מי שחי בהווה מתוך מחשבה קדימה, ומתכנן כיצד בעזרת ההווה יתקיים לאורך זמן; אך באמת כל מה שאדם ישיג בעולם הזה יוכל לעזור רק לטווח המוגבל, וגם הגוף החזק והמבוסס ביותר יאבד בשלב כלשהו. מי שמכיר את פרק התהלים ישלים את המסר, ויבין שהעולם הזה כשלעצמו מוביל לשאול, והשאיפה היא להתעלות אל מעבר לו: א-להים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה.

האור שבפשע

קלס מפישנות האלצה

ר' צדוק הכהן מלובלין, תקנת השבים

לא זלזול לבד הוא אלא גם איסור מאבד עצמו לדעת, כי לא ידע תחלה שיתרצו בההכאות ושינצל מידם... למה להם לרו"ל להזכיר גנותו ולאיזה צורך הזכירו סיפור ההוא?

... אבל הפשוט בעיני דהוא עשה זה בכוונה גדולה לשם שמים, דאע"פ שבכל לסטיותו היה רק מכלה קוצים, מכל מקום היה ירא לנפשו...

וזה בירור, אם עשה שלא כהוגן וחייב מיתה - לא ינצל, ואם לא - מן השמים יעזרוהו וינצל. ועלתה בידו, דגם בזה אדרבה הוסיף לכלות קוצים כסוחים כאלה אוכלי אדם, ובזה נתבררו כל ענייניו שהיה רק לכלות הקוצים הסובבים השושנה העליונה.

(=ר' צדוק דוחה את הפירוש שריש לקיש עשה זאת כשודד, לפני שחזר בתשובה. לדבריו, אחר שחזר בתשובה רצה לכפר על חטאיו ומסר את עצמו ללודיים. העובדה שלבסוף הרג אותם, ובוזה הציל רבים משיניהם, מוכיחה שבפשעיתו הייתה תמונה כל הזמן תועלת חיובית.)

כלי עבודה

תנ"ך. שכיח שחז"ל מצטטים פסוק, וכוונתם לכל הפרק. ציטוטים כדאי לקרוא מתוך ההקשר, הרקע והאווירה שלהם. קריאת הפרק בתהלים מאירה את ההקשר של "ועזבו לאחרים חילם": עיסוק בבוטחים על כוחם ועושרם, עד שבסוף גם הם מתים. מסתבר שמסר זה עומד ברקע אגדתנו.